

CĂLĂTORIILE UTOPICE ÎN LITERATURA ENGLEZĂ

**Bosîi Cristina, lector, Departamentul de Literatură
Universală și Comparată, USM**

Articolul urmărește scopul de a analiza călătoriile utopice descrise de către scriitorii englezi în diferite perioade ale literaturii engleze. Se cercetează originea și semnificația utopiei, și respectiv modul în care acest gen este exploatat în literatura despre călătorii. Romanul de aventuri a fost un gen în vogă în literatura europeană din secolul al 18-lea fiind practicat de așa scriitori ca Jonathan Swift, Daniel Defoe, L ș.a. Este prezentat motivul călătoriei accentuându-se pe călător ca reprezentant al țării sale pe de o parte și explorator al spațiilor reale sau imaginare totodată.

Cuvinte-cheie: *literatura despre călătorii, aventură, călător, itinerar, lume, spațiu, utopie, societate, comunitate, realitate.*

Literatura despre călătorii reprezintă un segment aparte în tezaurul universal al omenirii exprimat în diverse opere care au captivat de-a lungul veacurilor atenția și curiozitatea cititorilor.

Acest gen literar s-a impus astfel ca unul deosebit și marcant, „care înregistrează evoluția noastră temporală și spațială; care elucidează modul în care ne identificăm pe noi și cum îi identificăm pe alții” [3, p.1]. De fapt călătoriile sunt ceea ce noi înfăptuim cu toții, la diferite nivele, într-o formă sau alta, urmând consecințe și respectiv istorii individuale. Aventura este de obicei descrisă ca o acțiune care implică pericol, fiind totodată emoționantă, o experiență care nu se uită ușor. Cum deci, aventurile se pretează literaturii?

În acest context ajungem să abordăm literatura de călătorii, scrierile de aventuri, motivul călătoriei în general.

Pe parcursul secolelor literatura despre călătorii a preocupat criticii literari și istoricii deopotrivă, și nu doar o singură dată acești teoreticieni au pus întrebarea valorii literare a operelor de așa gen în calitate de jurnal de călătorie. Scrierile sfinte ale tuturor religiilor includ epopei care conțin reprezentări vaste ale timpului și spațiului. S-au făcut încercări de a include în categoria literaturii de călătorii imaginare așa eposuri antice și importante ca: *Odiseea* lui Homer, *Epopeea lui Ghilgameș*, *Divina Comedia* a lui Dante, *Călătorul Nefericit* a lui Thomas Nashe. De fapt literaturile tuturor timpurilor folosesc călătoria ca metaforă. În aceste operă identificăm motivul „călătoriei” - un motiv recunoscut al literaturii universale, respectiv al literaturii engleze, el fiind prezent din cele mai vechi scrieri în arii geografice diferite, căci însăși călătoria juca un rol însemnat în viața oamenilor.

Constatăm faptul că până în prezent omenirea rămâne mereu entuziasmată de călătorie și aventură care provoacă o fascinație extraordinară și irepetabilă. Prin explorarea spațiilor necunoscute sau a tărâmurilor imaginare, omul trăiește experiența cunoașterii lumilor noi, descoperă vieți noi în plan comparativ cu propria identitate. Prin urmare motivul călătoriei devine frecvent utilizat în literatură, autorii recurgând la descrierea spațiilor reale sau imaginare cu scopul de a impresiona, amuza, intrigă, și totodată, de a ne iniția, de a ne prezenta diverse domenii de cunoaștere a vieții.

Literatura despre călătorii se însușește în scrierile de călătorii al tipului non-ficțiune. Astfel de opere fixează experiența călătorilor din anumite locuri și circumstanțe interesante. Prin urmare se prezintă descrieri vii, ilustrații, fundal istoric și chiar posibil hărți și diagrame. Careva teoreticieni îi oferă un statut egal cu: romanul cavaleresc, aventura de acțiune, fantezie, mister, detectiv, ș.a. De asemenea se vehiculează și alte forme ale acestui gen așa ca: memoriul, jurnalismul narativ, eseu personal, relatări descriptive, luându-se în considerație baza comună de reprezentare a realității prin constatările grijului în forma unui adevăr onest emoțional.

Astfel, „scopul primordial al literaturii despre aventuri este narațiunea evenimentelor reale sau imaginare și în care elementele analitice și didactice sunt de importanță secundară” [2, p.32]. Literatura despre călătorii se caracterizează și prin desfășurarea rapidă a acțiunii,

inventivitatea subiectului și emoții intense. Personajele sunt divizate în nemernici și eroi. Literatura modern de aventuri este adeseori combinată cu genul *science-fiction*. Revenind la termenul de aventură, amintim mai întâi explicația acestuia în orice dicționar ca fiind *o acțiune de natură periculoasă, îndrăzneță și riscantă; întreprindere dubioasă, necinstită, căpătând astfel o conotație negativă*. Acest termen se poate referi și la o legătura amoroasă întâmplătoare și trecătoare. De asemenea, poate desemna orice întreprindere cu un potențial risc, fie el fizic, financiar sau emoțional. Experiențele aventuroase pot produce excitare fiziologică și psihologică, care poate fi interpretată negativ ca fiind teamă sau pozitiv ca exaltare.

Descrierile de călătorii dețin o tradiție bogată și în istoria literaturii engleze, fiind prezente în diferite opere, fie că anonime sau create de către iluștri maeștri ai condeiului. În acest context vom menționa faptul că însăși începuturile literaturii engleze au la bază relatarea unor peripeții pe mare și uscat, ca exemplu servind operele: *Călătorul, Rătăcitorul, Navigatorul*. În epoca de înflorire a feudalismului povestirile marinarilor întorși din călătorii îndepărtate se bucură de multă trecere în mijlocul unor ascultători predispuși să dea crezare celor mai fantastice descrieri, iar literatura vremii se îmbogățește cu lucrări ce nu țin seama de cât pe alocuri de adevărul vieții, un exemplu elocvent fiind Călătoriile lui Sir John Mandeville. Astfel de descrieri au fost populare în Anglia și în perioada marilor descoperiri geografice sau în cea a colonialismului.

Literatura despre călătorii a literaturii engleze a căpătat un specific aparte, înscriindu-se adeseori în cadrul și modelul reprezentativ al utopiei. Prin urmare, vom constata în evoluția literaturii engleze o serie de opere care deschid cititorului orizonturile interesante ale călătoriilor utopice.

Prima carte de referință în acest șirag va fi indiscutabil opera de vază a ilustrului umanist englez Thomas More „*Utopia*”. În primul rând ținem să amintim ca însăși termenul este o „invenție” a autorului, care a apărut inițial în lucrarea intitulată *Libellus aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia (Cartea de aur a lui Thomas Morus, pe cât de utilă pe atât de plăcută, despre cea mai bună întocmire a statului și despre noua insulă Utopia)*, în anul 1516. Cu toate acestea, majoritatea lucrărilor despre utopie plasează primele scrieri utopice în Antichitatea greacă, văzută ca o preistorie a utopiei, printre autori enumerându-se mai mulți scriitori ai Greciei, mai apoi ai lumii elenistice, precum Phaleas din Calcedon, Hippodamos din Millet, Aristophan, și mai târziu Zenon, Theopomp, scriitori care, chiar dacă nu au elaborat veritabile utopii, cel puțin au conceput planuri ale unor societăți înzestrate cu o constituție pe care ei o considerau perfectă. Abia dialogurile lui Platon însă, precum *Republica, Timeu* sau *Critias*, reprezintă lucrări de anvergură, invocate în majoritatea scrierilor despre utopie. Ceea ce deosebește utopia lui More este că pentru a ne prezenta esența acesteia autorul recurge la un dialog în care este implicat personajul care a vizitat acest tărâm minunat – călătorul Raphael Hythloday. Prin urmare, regăsim în carte motivul călătoriei, călătorul, impresiile acestuia care de fapt și constituie relatarea deplină și pe cât se poate de veridică despre țara ideală – Utopia.

Opera ca atare este structurată în două părți, pe care autorul le numește cărți și care reflectă ipostazele a două vieți contradictorii: cele ale vieții reale, în care trăiește More, și cele ale vieții fictive, în care, probabil, și-ar fi dorit să trăiască. Cele două modele de viață sânt prezentate de scriitor din perspectiva unei viziuni filozofice, prin utilizarea luxului de amănunte și a propriilor opinii.

Cartea întâi a „Utopiei” prezintă dialogul dintre personajul-narator, care este însuși Thomas More, un vechi prieten al său, tânărul și eruditul Peter Gilles, și un explorator al lumii, sau mai degrabă un filozof, călugărul Raphael Hythloday. Acest dialog are menirea de a inaugura descrierea Utopiei, făcută de Raphael, dar totodată reflectă viziunea autorului despre societatea în care trăiește. Așadar, în această discuție More scoate în evidență situația deplorabilă a oamenilor simpli, care sânt nevoiți să îndure sărăcia și mizeria, în timp ce regii și nobilimea se

îmbogățesc pe seama muncii lor. Iar atunci când săracii, strâmtorați de pretențiile exacerbate ale nobililor și lipsiți de finanțele necesare nu doar pentru achitarea multiplelor impozite, ci chiar și pentru asigurarea propriei existențe, încearcă să supraviețuiască încălcând dreptul de proprietate, cei bogați cataloghează faptele lor drept infame și îi pedepsesc aspru. În această situație, More vede o singură soluție: renunțarea la proprietate și la valoarea banului, căci, după cum menționează el, „atâta timp cât există orice fel de proprietate și câtă vreme banul este un etalon pentru toate celelalte lucruri, o națiune nu poate fi guvernată nici într-un mod just, nici în unul fericit”, în timp ce „așezarea tuturor pe o singură treaptă este singura cale de a face o națiune fericită”.

În a doua parte a cărții Thomas More „reproduce” discursul lui Raphael, în care este descrisă în mod detaliat Constituția unei societăți ideale, localizată de autor în statul Utopia. Deși această descriere este făcută nu de personajul-narator, ci de călugărul-filozof, ea are menirea de a exprima concepțiile autorului cu referire la organizarea unei vieți sociale perfecte, personajul lui Raphael fiind doar un simbol, cel al conștiinței lui More.

La prima vedere, „*Utopia*” prezintă încercarea lui Thomas More de a descrie o țară ireală, conturată din concepțiile autorului despre o viață perfectă, în care toți sânt fericiți și mulțumiți. Această primă impresie este însă anihilată de mesajul evident filozofic al textului, care reflectă concepția lui Thomas More despre viață sau, mai bine spus, despre modul în care aceasta ar trebui să se desfășoare în limitele unui stat.

Cartea lui More a avut un succes și o receptare nemaipomenită, fiind tradusă și reeditată în mod repetat, preluându-se totodată teme, idei, soluții, moduri de a concepe o lume perfectă. Multe din acestea au fost create în perioadele ulterioare ale literaturii engleze, fiind cunoscute prin intermediul călătoriilor utopice.

Drept exemplu servește și opera „*Călătoriile lui Gulliver*” scrisă de Jonathan Swift (1667 – 1745), unul dintre cei mai mari scriitori satirici din literatura engleză și universală și o personalitate dominantă pe scena literară în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Faima universală a lui Swift se și datorează capodoperei sale, „*Călătorii în mai multe țări îndepărtate ale lumii. De Lemuel Gulliver*” („*Travels into Several Remote Nations of the World. By Lemuel Gulliver*”), începută în anul 1721 și terminată în 1726; în care sunt descrise aventurile naivului Dr. Lemuel Gulliver (în engleza: *gullible*, care se traduce ca naiv, credul, ușor de tras pe sfoară), medic și căpitan de corabie, scrise la persoana întâia, în diverse țări imaginare în care fantezia autorului se împletește cu o aspră satira socială.

Pentru a alcătui această capodoperă, autorul a recurs la motive și imagini ale poveștilor populare despre pitici și uriași, despre naivi și escroci și de asemenea literatura de aventuri și călătorii răspândită larg în Europa secolului al XVIII-lea – cărți despre călătorii veritabile și imaginare. Romul Munteanu, în studiul său dedicat literaturii Europene din Epoca Luminilor se referă minuțios la ficțiunea voiajului și a străinului în proza de moravuri din secolul al 18-lea remarcând faptul că „în peisajul atât de eterogen al prozei din secolul al 18-lea se întâlnește prezența constantă a unor motive și teme literare, polarizate în jurul ficțiunii și a străinului” [1,161]. Constatăm deci faptul că, Jonathan Swift, a apelat și el la genul în vogă al unei călătorii imaginare care ulterior ia anvergura unei călătorii utopice și chiar distopice în anumite instanțe. Cititorul le poate urmări și descoperi prin intermediul celor patru călătorii pe care le înfăptuiește personajul principal al operei – Gulliver.

Astfel, prima dintre aventurile eroului este în Lilliput - țara unde toți oamenii sunt de statura unui deget. Dar orgoliul lor e cu mult mai mare. Ei sunt în război cu țara Blefuscu. Este portretizată și ironizată lupta dintre Franța și Anglia. Swift, cu o ironie inteligentă, critică în societatea lilliputană corupția din societatea engleză și cumpărarea funcțiilor des practică, laudând filozofia lilliputanilor care însă nu e pusă în practică. Autorul descrie foarte expresiv micimea sufletească, iar judecata strâmbă a celor din Lilliput este expusă ca o oglindă pentru defectele societății omenești în general.

Următoarea călătorie îl plasează pe Gulliver într-o țară nouă, Brobdingnag - țărâmul uriașilor. Adoptat de familia unui fermier, unde devine jucăria preferată a fetei Glumdalclitch, protectoarea lui, însă și instrumentul de îmbogățire al tatălui acesteia, scapă de la o moarte sigură datorată epuizării prin cumpărarea lui de către Regina uriașilor. Într-o manieră tipică literaturii despre călătorii, personajul principal înfruntă tot felul de peripeții, mai cu seamă la curtea regală; multe dintre ele prilejuind reflecții referitoare la clasele sociale, la modul în care societatea e construită inegal, nu toți au aceleași drepturi și obligații, la modul în care firea omenească se lasă pradă aparențelor, se lasă pradă plăcerilor, instinctelor.

Prin urmare Gulliver devine exponentul societății engleze, cu toate defectele și imperfecțiunile tipice ale timpului. Pe de altă parte el este un călător - observator, prin intermediul căruia autorul își expune viziunile asupra unei vieți frumoase, care și constituie idealurile utopice râvnite de fiecare om.

Punând în discuție călătoriile utopice și reprezentanții literaturii engleze nu putem să omitem un alt autor cu o faimă națională dar și universală, exponent semnificativ al genului de aventuri - Daniel Defoe, contemporanul iluminist al lui J. Swift, care a obținut nemurirea literară atunci când, în aprilie 1719, și-s a publicat romanul remarcabil *Robinson Crusoe*.

Această operă a fost prima istorie a lui Defoe, publicată în întregime, și cea mai populară, bucurându-se de un succes imens în rândurile cititorilor și mai cu seama a clasei mijlocii proaspăt formate în Anglia secolului al 18-lea. În mare parte aceasta se datorează faptului că romanul combină detaliile realiste, aluziile și referințele la locurile și oamenii reali, imagini extrase din viața de zi cu zi și din lumea naturală.

Pagina de titlu a cărții, ” *Viața și aventurile ciudate surprinzătoare ale lui Robinson Crusoe, din York, Mariner: care a trăit douăzeci și opt de ani , toți singuri într-o insulă neolocuită de pe coasta Americii, lângă gura marelui râu Oroonoke; Fiind Naufragiat pe malul oceanului, unde toți oamenii au murit, cu excepția Sa. Cu o relatare, cum a fost în cele din urmă întors de către Pirați. Scrisă de El Însuși*” (eng: ”*The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner: Who Lived Eight and Twenty Years, All Alone in an Un-inhabited Island on the Coast of America, Near the Mouth of the Great River of Oroonoke; Having Been Cast on Shore by Shipwreck, Wherein All the Men Perished but Himself. With an Account how he was at last as Strangely Deliver'd by Pyrates. Written by Himself*”) oferă cititorului o cantitate considerabilă de informații care reprezintă pe scurt rezumatul subiectului, istoria unui om forțat să supraviețuiască singur pe o insulă pustie.

La începutul romanului, naratorul se ocupă nu cu societatea, ci cu viziunile familiei sale cu privire la modul în care ar fi trebuit să eșueze în viață, dacă așteptările părinților sale de a-și asuma afacerea de familie nu ar fi fost îndeplinite. Personajul este forțat să se bazeze exclusiv pe el însuși și pe natura care îl înconjoară dacă vrea să supraviețuiască mai mult decât câteva zile. Astfel, pe lângă toate aventurile, riscurile la care a fost expus eroul, viața pe care a dus-o pe insulă timp de 28 de ani, Defoe ne convinge să vedem în această izolare îndepărtată și singurătatea sufletului uman.

Carte este scrisă în mod excepțional, iar narațiunea îi face pe cititori să se simtă mult mai implicați în poveste. Defoe a creat în *Robinson Crusoe* un om foarte asemănător cu el însuși - și foarte mult un tipic englez din secolul al XVIII-lea.

Urmărind călătoriile lui Robinson, vedem cum într-un final, în izolarea sa de restul lumii, el este capabil să creeze o societate utopică, o lume a sa, perfectă pentru trai în care el co-există într-o armonie deplină cu natura. Insula a avut un efect aparte asupra lui Crusoe care a ajuns să fie ceva mai profund decât doar un instrument pentru supraviețuirea sa; a contribuit la dezvoltarea lui mental, fizic și spiritual, ceea ce putem aprecia ca o finalitate pozitivă a călătoriilor utopice.

Studiind literatura despre călătorii, constatăm în cele din urmă, că mulți dintre eroii - călători ai literaturii engleze nu sunt doar simpli aventurieri, dar și exploratori de spații noi;

observatori ai lumilor noi, diferite; inițiatori în idealuri și modele utopice; și chiar creatori și înfăptuitori ai vieții ideale și perfecte spre care tinde mereu omenirea.

Referințe bibliografice:

1. MUNTEANU, Romul (1971) *Literatura Europeană în Epoca Luminilor*, București, 378 p.
2. WATT, Ian (2001) - *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding*, University of California Press, 343p.
3. YOUNGS, Tim (2013) - *The Cambridge Introduction to Travel Writing*, Cambridge University Press, 256 p.